

**NAUKOWE
I DUSZPASTERSKIE
DROGI
POLSKICH JEZUITÓW
W RZYMIE**

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna

Biblioteka Pedagogiki Religijnej

W serii ukazały się:

1. Ku pełni człowieczeństwa
2. Rodzina a jednostka
3. Sens życia
4. Nowy Testament dla Ciebie
5. Jaka jesteś rodzino?
6. Rodzina Szkoła Kościół
7. Jakiego człowieka chcemy wychować?
8. Intelktualny wymiar misji Kościoła
9. Kościół w służbie osób niepełnosprawnych
10. Wychowanie moralne
11. Prawa człowieka
12. Brat Gabriel (Kamil hrabia Ferrary)
13. Wezwani do świętości
14. Trudna droga wychowawcy

Grzegorz Łuszczak SJ

**NAUKOWE
I DUSZPASTERSKIE
DROGI
POLSKICH JEZUITÓW
W RZYMIE**

SERIA

pod red. ks. Grzegorza Łuszczaka SJ

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM
Wydawnictwo WAM
Kraków 2009

Recenzenci

ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ

ks. prof. dr hab. Władysław Kubik SJ

© Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna

IGNATIANUM, 2009

31-501 Kraków, ul. Kopernika 26

ISBN 978-83-7614-020-9 (Ignatianum)

ISBN 978-83-7505-378-4 (WAM)

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW

tel. 012 62 93 200 • fax 012 42 95 003

e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 012 62 93 254, 012 62 93 255, 012 62 93 256

fax 012 430 32 10

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ

<http://WydawnictwoWam.pl>

tel. 012 62 93 260

Drukarnia Wydawnictwa WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
I. Studia jezuitów polskich w Rzymie	12
Kolegium Rzymskie – Collegium Romanum ...	12
Rektorzy Kolegium	14
Wydział teologiczny	20
Wydział Filozoficzny.....	36
II. Studia jezuitów polskich w Collegium Romanum	46
III. Opieka jezuitów nad Polakami w Rzymie od XVI do XVIII wieku.....	94
Penitencjaria w sanktuarium w Loreto	96
Penitencjaria przy Bazylice św. Piotra	98
IV. Piśmiennictwo jezuitów w świetle działalności urzędu cenzury w Rzymie.....	139
Zakończenie	194
Indeks osób	197

WPROWADZENIE

Do napisania pracy o naukowych i duszpasterskich drogach polskich jezuitów w Rzymie i opublikowania jej w serii „Biblioteka Pedagogiki Religijnej” skłoniły mnie dwie racje. Po pierwsze chciałem przypomnieć te postacie jezuitów, którzy poprzez kontakt z Rzymem uczyli się a potem w Polsce kładli podwaliny pod pedagogikę Ignacjańską, którą staramy się kontynuować w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie. Po drugie pragnę uchronić od zapomnienia osobę znaczącą w naszej jezuickiej historii o. Jana Poplatka¹, zwłaszcza, że korzystam z zebranych przez niego materiałów i w oparciu o nie tworzę nowy tekst. O. Poplatek to jeden z wybitnych jezuickich historyków. Studiował historię i geografię na uniwersytecie w Wilnie w la-

---

¹ Poplatek Jan Aleksander Ignacy, syn Jana i Stanisławy z Bazelichów, ur. 29 VII 1903 w Stanisławowie, wstąpił do zakonu 12 VIII 1917 w Starej Wsi, wyświęcony na kapłana 23 VI 1935 w Lublinie, zm. 11 X 1955 w Krakowie.

tach 1926-30 a teologię w Lublinie (1932-36). Zaraz po ukończeniu studiów historycznych uczył historii w Chyrowie w latach 1930-32 i ponownie po ukończeniu studiów teologicznych i otrzymaniu sakramentu święceń w latach 1937-39. Podczas II wojny światowej był superiorem we Lwowie i wiceprowincją jezuitów pod okupacją rosyjską. Od 1945 r. pracował naukowo w Krakowie; kierował archiwum prowincji i wykładał metodologię pracy naukowej. Opracował wiele cennych monografii historycznych o jezuitach polskich².

Wśród licznych opracowań historycznych, przygotowywanych do druku przez Jana Poplatka SJ na uwagę zasługuje studium o peregrynacjach naukowych pierwszych polskich jezuitów do Rzymu, które powstało w 1951 r. Właśnie do tej jego pracy nawiązuję. Chcę jednak zauważyć, że od czasu powstania studium o. Poplatka wiele spraw uległo zmianie. Zo-

---

² Są to m.in. pierwszy naukowy żywot *Błogosławiony Andrzej Bobola* (Kraków 1936), *Dzieje kampanii polsko-rosyjskiej pod Chyrowem 1918-1919* (Chyrów 1939), *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce* (Wrocław 1957), *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej* (Kraków 1973), *Słownik jezuitów artystów* (uzupełniony przez J. Paszendę, Kraków 1972). W rękopisie pozostawił dzieje prowincji podczas II wojny światowej, *Encyklopedię jezuitów polskich XVI wieku* oraz wiele innych prac. Stały współpracownik *Polskiego słownika biograficznego*.

stały opracowane i wydane przez Józefa Warszawskiego dwie ważne publikacje: *Polonica z rzymskiego kodeksu nowicjuszy Towarzystwa Jezusowego, 1565-1586* (Rzym 1955) oraz *Unicus universae Societatis Iesu vocationum liber autobiographicus Poloniae Provinciae proprius, 1574-1580* (Rzym 1966)³, które zawierają pełniejszą dokumentację źródłową. O. Poplatek przytoczył ją jedynie w przypisach do swego studium. Do napisania całkowicie nowego opracowania upoważnia mnie zwłaszcza nagromadzenie w Krakowie nowych materiałów źródłowych. Dzięki nim można znacznie poszerzyć panoramę jezuitów polskich studiujących w Rzymie oraz uzupełnić liczne biogramy informacjami, których o. Poplatek jeszcze nie posiadał. Co więcej, o. Poplatek korzystał jedynie z wypisów dostarczonych mu przez przyjaciół, nie zawsze właściwie odczytanych. Nie dziwi więc, że popełnił kilka błędów. Ponadto Kolegium Rzymskie, już po przygotowaniu przez o. Poplatka jego studium, otrzymało własną monografię opracowaną przez Riccarda G. Villosladę pt. *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesu (1773)* (Rzym 1954)⁴, która podaje w miarę pełny zestaw profe-

³ Jedyna w całym Towarzystwie Jezusowym autobiograficzna *Księga powołań, należąca do Polskiej Prowincji (1574-1580)*.

⁴ *Historia Kolegium Rzymskiego od jego początku (1551) aż do kasaty Towarzystwa Jezusowego (1773)*.

sorów Rzymskiego Kolegium, dzięki czemu można było uściślić wiele informacji, dołożyć nowe i zmienić prawie wszystkie przypisy.

Pragnę jednak zauważyć, że zanim będę mówił o Polakach studiujących czy pracujących w Rzymie, najpierw zatrzymam się na uczelni rzymskiej Collegium Romanum, na profesorach wydziałów i przedmiotów, z którymi tam właśnie spotkali się polscy jezuici, aby lepiej dostrzec wartości, które mogli potem przenieść do Kraju.

Powracając do pierwszej przyczyny, która skłoniła mnie do podjęcia się napisania niniejszej pracy, mianowicie szukania źródeł przesłania pedagogiki Ignacjańskiej, pragnę także przybliżyć postaci tych jezuitów, którzy pełnili opiekę duchową, szczególnie w Rzymie, nad przebywającymi tam młodymi Polakami. Są wśród nich jezuici, którzy studiowali w Rzymie i część swego czasu poświęcali opiece duchowej, są i tacy, którzy specjalnie byli wysyłani na krótszy lub dłuższy czas do podejmowania pracy w konfesjonale. Tym tematem zajmuję się w drugiej części mojego opracowania.

Wreszcie w ostatniej części mojej pracy pragnę przedstawić zagadnienie piśmiennictwa zakonnego i związanej z nim cenzury, która zdecydowanie określona w *Konstytucjach Towarzystwa Jezusowego* była następnie wielokrotnie dyskutowana i podlegała zmianom. Zgodnie z *Konstytucjami* sam gene-

rał zakonu wyznaczał dwu lub trzech cenzorów i po otrzymaniu ich opinii zezwalał lub nie na drukowanie napisanego dzieła. Z chwilą, gdy Towarzystwo Jezusowe rozwijało się coraz bardziej, zwłaszcza w krajach zaalpejskich, kontakt z Rzymem stawał się trudny i czekanie na pozwolenie na druk z Rzymu stawało się niemałym problemem. Poszczególni prowincjałowie zwłaszcza polscy prowincjałowie domagali się przyznania im prawa do wyznaczania cenzorów i dawania pozwolenia na druk mniejszych czy bardziej obszernych rozpraw.

Dzieje tych ciekawych dyskusji i zarazem troski o ich wierność w pracy piśmienniczej nauce Kościoła prezentuję właśnie w tej ostatniej części pracy.

I.

STUDIA JEZUITÓW POLSKICH W RZYMIE

Kolegium Rzymskie – Collegium Romanum

Jeden z najbardziej uczęszczanych szlaków wędrówek naukowych młodzieży polskiej prowadził przez Alpy do Włoch, a przede wszystkim do Rzymu. W drugiej połowie XVI wieku ciągnął ich tam nie tyle uniwersytet rzymski Sapienza, ile otwarte w lutym 1551 r. Collegium Romanum (Kolegium Rzymskie). Założyciel zakonu jezuitów św. Ignacy z Loyoli zmierzał do tego, by młody zakon oprzeć przede wszystkim na ludziach dobrze wychowanych i wykształconych w duchu Instytutu zakonnego. Pierwsze próby tworzenia kolegiów w Gandii, w Hiszpanii, i Mesynie na Sycylii dały pomyślne wyniki. Wtedy powstała myśl założenia kolegium centralnego w Rzymie, kolegium zarówno macierzystego, jak i wzorcowego dla innych mających w przyszłości powstać zakładów kształcenia tego typu. Material-

ne podstawy zapewnił początkowo Kolegium Rzymskiemu książę Gandii Franciszek Borgiasz, dopiero jednak papież Grzegorz XIII zapewnił szkole trwałe podstawy. Stąd kolegium nazwano słusznie Kolegium Rzymskim – Collegium Romanum.

W 1551 r. przedmiotem nauczania w kolegium były tylko języki i retoryka. Św. Ignacy oparł się w tym wypadku na wzorach paryskich. W r. 1552 wprowadzono trzyletni kurs filozofii wraz z matematyką, w następnym roku, za zgodą Juliusza III, czteroletnie studium teologii. Wydział filozoficzny i teologiczny był wzorowany na systemie wypróbowanym na uniwersytecie w Salamance, a polegał głównie na wprowadzeniu jako podstawy wykładu *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Aquinu, wprowadzeniu nauki Pisma Świętego i kontrowersji, kazuistyki i języka hebrajskiego. Kolegium pomyślane początkowo jako zakład szkolenia kleryków jezuickich, stało się niemal od samego początku szkołą publiczną, której mury zaczęła wypełniać nie tylko młodzież włoska ale i międzynarodowa. Zakładano więc internaty dla przybyszów, w tym Kolegium: Niemiecko-Węgierskie, Angielskie, Maronickie, itp.⁵

---

⁵ P. Tacchi Venturi, *Storia della Compagnia di Gesu in Italia*, Roma-Milano 1910, t. 1, s. 58-66; E. Gothein, *Ignatius von Loyola und die Gegenreformation*, Halle 1895, s. 346-356; R. G. Villoslada, *Storia del Collegio Romano dal suo inizio*

Rektorzy Kolegium

Pierwszym rektorem Kolegium został Włoch Sebastian Romei (zm. 1574). Sprawował władzę rektora w latach 1554-1568, zatem w okresie, gdy w uczelni prowadzono już pełne studia humanistyczne i teologiczne. Związany blisko z Ignacym Loyolą, wiernie realizował jego wizję uczelni⁶.

W 1568 r. zarządzał krótko Kolegium Hiszpan Dionizy Vasquez (1527-89). Był to dobry organizator, założył kolegium jezuickie w Antwerpii (1563), był wiceprowincjałem w Neapolu, a później rektorem w Segowii⁷.

Jego następcą Jan Hieronim Domenecchi (1516-92) studiował filozofię oraz teologię w Paryżu i był kanonikiem w Walencji. Po wstąpieniu do zakonu w 1539 r. opiekował się klerykami w Paryżu i Lowanium. Od 1547 r. pracował na Sycylii, gdzie w Palermo i Mesynie założył pierwsze jezuickie szkoły przeznaczone dla eksternów. Gdy zorganizowano prowincję zakonną na Sycylii został jej pierwszym

---

(1551) *alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)*, Roma 1954, s. 19-47.

⁶ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti d'Italia 1540-1565*, Roma 1968, s. 129; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 37, 57, 60, 77, 322.

⁷ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 151; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 77-78, 322; C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 8, kol. 486-487.

przełożonym (1553-68). Doskonały organizator, został przeniesiony w r. 1568 do Rzymu i kierował do r. 1571 Kolegium Rzymskim. Potem powrócił na Sycylię. Oddany całkowicie dziełu Ignacego Loyoli, wpływał łagodząco na powstające w zakonie tendencje odśrodkowe, jakie pojawiły się w Hiszpanii⁸.

Kolejny rektor Wincenty Bruno (1532-94), Włoch, lekarz z zawodu, był rektorem Kolegium Rzymskiego dwukrotnie w latach 1571-74 i 1586-89. Znany jest jako pisarz ascetyczny. Wydał wiele dzieł, niektóre z nich ukazały się w przekładzie polskim⁹.

Jego następcą był Włoch Ludwik Maselli (1539-1604), który po ukończeniu studiów w Kolegium Rzymskim wykładał tamże fizykę i metafizykę (1571-72). Zdolny administrator pełnił urząd rektora w Loreto (1571-74) i Kolegium Rzymskim (1574-81). Potem został prowincjałem neapolitańskim (1581-86), sycylijskim (1586-90), później wizytatorem jezuitów w Polsce od sierpnia 1590 r. i prowincjałem polskim od 1591 do 1594 r. Starał się o podniesienie poziomu studiów, dbał o przygotowanie przyszłych nauczy-

---

⁸ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 49-50; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 78, 119, 322; L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, Paderborn 1934, s. 436-36; *Synopsis historiae Societatis Jesu*, Lovanii 1950, s. 27, 35, 116, 636, 640.

⁹ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 23; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 121, 322; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 2, kol. 266-271.

cieli. Był zdania, że jezuita polscy mogą obsadzić nie tylko niższe i wyższe katedry własnymi siłami, ale też zasilić swoimi profesorami inne prowincje. Od-tąd ustał dopływ obcych profesorów do Polski. Po wyjeździe z Polski został asystentem włoskim przy generale zakonu¹⁰.

W latach 1583-86 stanowisko rektora objął Włoch Benedykt Sardi (1544-86). W Kolegium Rzymskim wykładał filozofię (1567-70). Należał do komisji pracującej nad przygotowaniem jezuickiej *Ratio studiorum*¹¹, wyznaczonej w 1581 r. przez generała Klaudiusza Aquavivę. Po trzyletnim rektorstwie w Kolegium, odszedł w 1586 r. na stanowisko przełożonego neapolitańskiej prowincji i pozostawał na nim aż do swej śmierci¹².

Powtórne rektorstwo Wincentego Bruno upłynęło z końcem 1589 r. Wtedy ster rządów Kolegium przejął Włoch Augustym Giustiniani (1551-90). Przed wstąpieniem do zakonu kształcił się w Kolegium Rzymskim jako konwiktorem Kolegium Niemieckie-

---

¹⁰ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 94; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 322, 327, 329; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 5, kol. 691; S. Bednarski, *Jezuici polscy wobec projektu ordynacji studiów*. „Przegląd Powszechny” 205 (1935), s. 6, 32, 33, 34, 36; L. Piech-nik, *Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI*. „Nasza Przeszłość” 10 (1959) s. 168, 169, 171, 172, 173.

¹¹ Ustawa Szkolna.

¹² M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 135; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 60, 97, 327, 329, 331.

go. W zakonie był profesorem filozofii i teologii najpierw w Mediolanie i Padwie, w końcu w Kolegium Rzymskim aż do śmierci¹³.

W latach 1590-92 Kolegium Rzymskim rządził Włoch Bernardyn Rossignoli (1546-1613). Odznaczał się wybitnym talentem administracyjnym. Był przełożonym prowincji mediolańskiej (1592-96), rzymskiej (1597-1600), weneckiej (1601-04), ponownie rektorem Kolegium Rzymskiego (1604-06) i znowu prowincjałem prowincji mediolańskiej (1606-11). Uzdolniony pisarz ascetyczny, pozostawił cenną publikację *De disciplina christiana perfectionis*¹⁴, wydawaną również w języku polskim¹⁵.

Najbardziej wybitnym spośród rektorów Kolegium Rzymskiego stał się św. Robert Bellarmin (1542-1621). W latach 1560-63 studiował filozofię w Kolegium Rzymskim, a teologię w Padwie i Lowanium, gdzie w r. 1570 otrzymał święcenia kapłańskie. Był pierwszym jezuitą, który za zgodą Uniwersytetu Lowańskiego rozpoczął wykłady teologii w tamtejszym kolegium jezuickim. Grzegorz XIII powołał go w 1576 r. do Kolegium Rzymskiego na katedrę teologii polemicznej, na której pracował do r. 1577

---

¹³ R. G. Villoslada, *Storia*, s. 121, 322, 324; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 3, kol. 1489.

¹⁴ *O wychowaniu do chrześcijańskiej doskonałości*.

¹⁵ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 130; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 299, 322.

i zdobył sobie światową sławę jako autor trzytomowego dzieła *Disputationes de controversiis christianaefidei adversus huius temporis haereticos* (Ingolstadt 1586-89)¹⁶. Zaletą kontrowersji Bellarmina jest nie tyle głębia teologiczna, ile siła i pełnia materiału dowodowego. W latach 1588-92 pełnił w Kolegium Rzymskim obowiązki duszpasterza akademickiego. Po rektorstwie Kolegium Rzymskiego (1592-94), objął zarząd zakonnej prowincji neapolitańskiej. W 1597 r. został powołany przez Klemensa VIII do Rzymu i mianowany w 1599 r. kardynałem. W toczącej się wówczas akademickiej walce między teologami jezuickimi a dominikańskimi na temat zagadnień z zakresu nauki o łasce, stał wytrwale po stronie jezuitów, czym naraził się papieżowi i został przeniesiony na arcybiskupstwo Kapui (1603-05). Pozostawił wiele dzieł, z których przede wszystkim *Doctrina christiana*¹⁷, doczekało się wielu wydań aż po koniec w. XVIII i ukazało się w przekładach na 60 języków. W czasie prac w Lowanium ułożył gramatykę języka hebrajskiego, a później za papieży Grzegorza XIV i Klemensa VIII był bardzo czynny przy przygotowaniu krytycznego wydania Wulgaty¹⁸.

---

¹⁶ *Spory na temat chrześcijańskiej wiary przeciwko współczesnym heretykom.*

¹⁷ *Doktryna chrześcijańska.*

¹⁸ Bogatą literaturę o nim zestawil L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, s. 184-187.

Po ustąpieniu Roberta Belarmina, funkcję rektora Kolegium Rzymskiego objął dotychczasowy rektor Kolegium Niemieckiego, Włoch Ludwik Manson (1547-1610). Przedtem był profesorem filozofii i teologii w Neapolu, Palermo, Mediolanie, rektorem kolegium w Genui, Mediolanie i Collegium Germanicum w Rzymie. W r. 1596 złożył rządy Kolegium Rzymskiego i został wizytatorem jezuitów na Sardynii, a następnie w 1598 r. przełożonym prowincji zakonnej neapolitańskiej¹⁹.

Ster Kolegium przejął po Mansonim Piotr Antoni Spinelli (1555-1615). Pracował na katedrze filozofii i teologii w Neapolu, był rektorem kolegium neapolitańskiego i Kolegium Niemieckiego w Rzymie (1587-89). W r. 1595/6 wykładał w kolegium Rzymskim teologię scholastyczną, a wykłady te przechowały się do naszych czasów w rękopisie: *Disputationes in I partem S. Thomae de Deo et Trinitate* (1596)²⁰. Mianowany rektorem Kolegium Rzymskiego, rządził nim w latach 1597-99. Następnie był

---

¹⁹ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 91; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 322; A. Steinhuber, *Geschichte des Kollegium Germanikum Hungarikum in Roma*, Freiburg 1906, t. 1, s. 195, 247, 280; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 5, kol. 508.

²⁰ *Spory w I. Części św. Tomasza na temat Boga i Trójcy Świętej*.

provincjałem rzymskim (1603-06) i neapolitańskim (1606-09)²¹.

Jego następcą na stanowisku rektora Kolegium Rzymskiego został w r. 1599 Benedykt Giustiniani (1550-1622), który w r. 1596 bawił w Polsce w charakterze teologa i kapelana legacji kard. Gaetano. Wcześniej był profesorem teologii w Tuluzie i Merynii. Nadto przeszło 20 lat był rektorem domu penitencjarzy przy Watykanie. Ogłosił drukiem pewną ilość mów, a nadto *In omnes B. Pauli epistolas explanationes* (t. 1-2, Lyon 1612-1613)²² oraz *In omnes catholicas epistolas explanationes* (Lyon 1621)²³.

Wydział teologiczny

Na Wydziale Teologicznym w wieku XVI prowadzono teoretyczne wykłady i praktyczne ćwiczenia z zakresu teologii scholastycznej, polemicznej (kontrowersji) i moralnej, Pisma Świętego i języka hebrajskiego.

---

²¹ R. G. Villoslada, *Storia*, s. 322, 324; A. Steinhuber, *Geschichte des Kollegium Germanikum*, t. 1, s. 195; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 7, kol. 1443-1445.

²² *Wyjaśnienia do wszystkich listów św. Pawła oraz do listów katolickich*.

²³ R. G. Villoslada, *Storia*, s. 79, 80, 121, 158, 203, 222, 322; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 1, kol. 1490-1491; J. Wielicki, *Dziennik spraw domu zakonnego OO Jezuitów u św. Barbary w Krakowie*. Cracoviae 1881, t. 1, s. 233.

Jeśli w kolegium nie było osobnego profesora do kontrowersji, Pisma Świętego języka hebrajskiego, zastępowali ich profesorzy teologii scholastycznej. Jeśli był tylko jeden profesor teologii moralnej, uprawiał on ze swymi uczniami praktyczną kazuistykę, zagadnienia zaś teoretyczne z tej dziedziny przerabiali profesorzy dogmatyki. Zarysowanie sylwetek profesorów ułatwi odtworzenie wpływu Kolegium Rzymskiego na umysłowość studiujących w nim Polaków w XVI w.

Teologia scholastyczna

W latach 1557-75 wykładał teologię scholastyczną i równocześnie był prefektem studiów w Kolegium Rzymskim Hiszpan Jakub Ledesma (1524-75). Niemal całe życie związany był z Kolegium Rzymskim. Wydał pracę *De Divinis Scripturis quavis passim lingua non legendis, simul et de Sacrificio Missae caeterisque officiiis in Ecclesia Christi Hebraee tantum, graeca aut latina lingua celebrandis* (Coloniae 1570)²⁴ oraz *Doctrina Christiana*, obejmującą praktyczny wykład katechizmu. Oba dzieła doczekały się wielu wydań, ostatnie nawet ukazało się w 1595 r. w przekładzie na język litewski. Jako prefekt studiów opracował rów-

---

²⁴ *O Piśmie Świętym, Ofierze Mszy świętej oraz innych obrzędach Kościoła Chrystusowego celebrowanych po hebrajsku, grecku i w języku łacińskim.*

niez podręczniki dla klas najniższych. Były to *Grammatica brevis ad usum Collegii Romani*²⁵ oraz *Syntaxis plenior ad sermonis elegantiam comparata*²⁶.

Drugim profesorem teologii scholastycznej był Emanuel Sa (1529-96). W zakonie odbył swe studia głównie w Koimbrze, gdzie był profesorem humaniorów, filozofię wykładał w Gandii i Alcali. W Kolegium Rzymskim wykładał Pismo Święte (1557-64 i 1569-70), teologię scholastyczną (1556-58 i 1560-61) oraz teologię moralną (1558-60 i 1570-72). Znamca Pisma Świętego i języków wschodnich współpracował w przygotowaniu krytycznego wydania *Bibliae* za papieża Piusa V. Do ważniejszych dzieł wydanych przez niego należą *Scholalia in quatuor Evangelia*²⁷ (Antwerpia 1596) i *Notationes in totam Scripturam Sacram* (Antwerpia 1598)²⁸.

W r. 1561 przybył do Kolegium Rzymskiego jeden z najwybitniejszych teologów zakonu Hiszpan

---

²⁵ *Krótką gramatyka do użytku Kolegium Rzymskiego oraz pełniejsza syntaksa służąca przygotowaniu doskonałych przemówień.*

²⁶ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 82; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 42, 50, 51, 59, 72, 84, 97, 101, 113, 126, 223, 322, 323, 325; H. Fouqueray, *Historia de la Compagnie de Jesus en France*, Paris 1910, t. 1, s. 483; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 4, kol. 1648-1651.

²⁷ *Krótkie komentarze do czterech Ewangelii i uwagi do całego Pisma Świętego.*

²⁸ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 132; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 36, 41, 50, 51, 59, 222, 322, 323, 325; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 7, kol. 349-354.

Franciszek Toledo (1532-96). Kształcił się w filozofii w Walencji, a w teologii pod kierunkiem Sota w Salamance. Powołany na katedrę filozofii w Salamance w r. 1555 pracował na niej do 1558 r. Wstąpił do zakonu jezuitów w Simance w 1558 r. W 1560 r. powołany do Kolegium Rzymskiego wykładał tam do 1562 r. filozofię, wydając dzieła treści filozoficznej, jak *Introductio in Dialecticam Aristotelis*²⁹ (Rzym 1561); *Commentaria una cum quaestionibus in universam Aristotelis logicam*³⁰ (Rzym 1572), *Commentaria de physica auscultatione*³¹ (Wenecja 1573); *De anima*³² (Wenecja 1574). W latach 1562-68 wykładał teologię scholastyczną, a przez kilka lat również teologię moralną i Pismo Święte. Rozszerzone wykłady teologii scholastycznej wydał w 4 tomach w Rzymie w r. 1669 *In summam theologiae S. Thomae Aquinatis enarratio*³³. W wyniku jego wykładów teologii moralnej ukazało się wydane 40 razy dzieło *Summae de instructione sacerdotum libri VII*³⁴ (Lyon 1599). Prace jego imponują jasnością myśli i gruntowną oraz wszechstronną znajomością przedmiotu.

---

²⁹ *Wprowadzenie do dialektyki Arystotelesowskiej.*

³⁰ *Komentarze i zagadnienia dotyczące całej Arystotelesowskiej logiki.*

³¹ *Komentarze do Fizyki.*

³² *O duszy.*

³³ *Komentarz do Summy teologicznej św. Tomasza.*

³⁴ *Summy o kształceniu kapłanów ksiąg VII.*

Pius V powołał go w 1569 r. na kaznodzieję dworu papieskiego, które to obowiązki pełnił przez 24 lata. W Polsce przebywał jako teolog kard. Commendoniego w r. 1572 i przy tej sposobności stoczył dysputę z Jakubem Niemojewskim. W Rzymie był konsultorem Kongregacji przygotowującej krytyczne wydanie Wulgaty. W 1593 r. otrzymał od Klemensa VIII kapelusze kardynalski³⁵.

W latach 1569-71 i 1581-88 wykładał teologię scholastyczną Benedykt Pereyra (1536-1610). W Kolegium Rzymskim był profesorem filozofii (1558-67), wykłady swe ogłosił drukiem *Physicorum libri VIII*³⁶ (Rzym 1562). Od 1569 r. zajmował katedrę scholastyki i Pisma Świętego. Teologię scholastyczną wykładał w latach 1567-70 i 1586-88, teologię pozytywną w latach 1583-85, Pismo Święte zaś w latach 1576-90 i 1596-97. Jego dzieła z zakresu Pisma Świętego były szereg razy przedrukowywane. Z dziedziny teologii moralnej wydał traktat *Adversus fallaces et superstitiones artes i. e. de magia*³⁷ (Ingolstadt 1591)³⁸.

---

³⁵ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 145-146; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 51, 52, 59, 72, 75-76, 79, 80, 102, 113, 155, 158, 215, 222, 250, 327, 329, 331; J. Wielewicki, *Dziennik*, t. 1, s. 224-226; L. Koch, *Jesuiten-Lexicon*, s. 1760-1761.

³⁶ *Księgi Fizyki VIII*.

³⁷ *Przeciw złudnym i zabobonnym praktykom, tzn. o Magii*.

³⁸ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 145-146; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 29, 41, 51-52, 59, 76, 78, 79, 222, 323, 324, 325,

Hiszpan Jan Mariana (1536-1624) po ukończeniu studiów w Alcali, jako doskonały latynista, przybył do Rzymu, by prezentować kierunek nowej scholastyki. W Kolegium Rzymskim jednak tylko przez rok wykładał Pismo Święte (1561-62) i trzy lata teologię scholastyczną (1562-65). Wśród dzieł, jakie ogłosił drukiem wyróżnia się praca *Historiae de rebus Hispaniae libri XX*³⁹ (Toledo 1592). Pisał też na tematy ekonomiczne: *De ponderibus mutatione*⁴⁰ (1609). Najbardziej znanym jest z pracy *De rege ac regis institutione*⁴¹ (Toledo 1599), która głosząc znaną tezę „de tyrannicidio” (o tyranobójstwie) wywołała gwałtowną burzę przeciw autorowi i zakonowi we Francji. Krótki jego pobyt na katedrze w Kolegium Rzymskim można przypuszczalnie wyjaśnić jego negatywnym nastawieniem do przyjętego w zakonie systemu szkolnego⁴².

Hiszpan Piotr Parra (1531-93) pracował najpierw w Kolegium Rzymskim jako profesor filozofii (1560-63), w tym czasie wykładał m.in. Robertowi Bellar-

---

327, 329, 331; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 6, kol. 499-507; t. 7, kol. 44.

³⁹ *Historia spraw Hiszpanii ksiąg XX*.

⁴⁰ *O zmianie ciężarów*.

⁴¹ *O królu oraz instytucji króla*.

⁴² M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 92; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 58, 59, 75, 222, 323, 324; J. Wielewicki, *Dziennik*, s. 23, 255; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 5, kol. 547-567.

minowi. W latach 1563-76 i 1584-86 był profesorem teologii scholastycznej. Z katedry tej przeszedł w r. 1573 na dwa lata na katedrę teologii moralnej⁴³.

Więcej wiadomości posiadamy o Achillesie Gagliardi (1539-1607), profesorze teologii scholastycznej w latach 1576-78. Studia odbył na uniwersytecie w Padwie i po wstąpieniu do zakonu w Kolegium Rzymskim w r. 1559. Na katedrze profesorskiej w tymże kolegium pracował dwukrotnie. Najpierw w latach 1562-66 wykładał etykę i filozofię, następnie w latach 1566-67 teologię moralną. Przeniesiony do Padwy był tam profesorem teologii scholastycznej. Powrócił później na to samo stanowisko w Kolegium Rzymskim (1576-78). Dalszych kilka lat wykładał teologię w Wenecji i Brescii. Gruntownie wykształcony zabłysnął jako misjonarz ludowy, opublikował m.in. w 1584 r. katechizm⁴⁴.

Dobrym latynistą i głębokim teologiem był profesor teologii scholastycznej w latach 1580-82 Stefan Tucci (1541-97). Jako profesor humaniorów i wy-

---

⁴³ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 111; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 59, 72, 323, 324, 325, 327, 329, 331.

⁴⁴ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 61; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 60, 71, 79, 80, 119, 120, 127, 219, 323, 324, 327, 329, 331, 334; L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, s. 629-630; A. Steinhuber, *Geschichte des Kollegium Germanikum* I 304; P. Tacchi Venturi, *Storia della Compagnia di Gesu*, t. 1, s. 134, 300, 304, 347; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 3, kol. 1095-1099.

mowy w Mesynie, napisał wiele dialogów i dramatów szkolnych, z których kilka ukazało się drukiem, m.in. w Polsce. Teologię wykładał najpierw w Padwie, później w Kolegium Rzymskim. Jest znany jako zwolennik gruntownego kształcenia kleru. Współpracował przy redakcji *Ratio studiorum*⁴⁵.

Od 1580 do 1596 r. wykładał teologię scholastyczną i moralną oraz pełnił obowiązki prefekta studiów Jan Azor (1536-1606). Uczył filozofii i teologii w różnych kolegiach w Hiszpanii i był rektorem w Placencji, Alcali i Ocama. W 1579 r. rozpoczął wykłady teologii w Kolegium Rzymskim i prowadził je z przerwami do 1595 r., równocześnie współpracował z komisją nad redakcją *Ratio studiorum*. Głównym jego dziełem są *Institutiones morales*⁴⁶ wydane w Rzymie (1600-1611). Wykazał w nim bogatą wiedzę, jasność i ścisłość wykładu. Przedrukowano ją wiele razy, a św. Alfons Liguori nazwał ją „klasyczną”⁴⁷.

---

⁴⁵ M. Scaduto, *Catalogo dei gesuiti*, s. 148; R. G. Villoslada, *Storia*, s. 68, 83, 97, 98, 152, 154, 324; P. Tacchi Venturi, *Storia della Compagnia di Gesù*, t. 1, s. 65, 488-491; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 8, kol. 263-265.

⁴⁶ *Problemy moralne*.

⁴⁷ R. G. Villoslada, *Storia*, s. 75, 97, 98, 121, 323, 324; L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, s. 146; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 1, kol. 738-741.

Równocześnie z Azorem przybył na profesora teologii scholastycznej jeden z czołowych teologów jezuickich Hiszpan Franciszek Suarez (1548-1617). Po studiach na uniwersytecie w Salamance, wstąpił tamże do zakonu w 1564 r. Był początkowo profesorem filozofii i teologii w Awili, Segowii i Valladolid. Wykładał teologię scholastyczną w Kolegium Rzymskim od 1580 do 1585 r. Przeniesiony następnie w 1585 r. do Alcali, wykładał tam teologię do r. 1592, później do 1597 r. w Salamance, w końcu powołany przez uniwersytet w Koimbrze i króla Filipa II, był tamże czynny na katedrze teologii do 1616 r. W nauce filozoficzno-teologicznej stworzył szkołę, dzięki czemu papież Benedykt XIV przyznał mu zaszczytny tytuł „Doctor eximius”. Poglądy teologiczne wyłożył głównie w dziele *Commentarii ac disputationes in III partem Divi Thomae*⁴⁸ (5 tomów, Alcala-Salamanca-Coimbra 1590-1602). W dziełach filozoficznych i filozoficzno-teologicznych skreślił jasny system katolickiej etyki społecznej i prawa natury, narodów i państwa, przeciwstawiony zarówno indywidualizmowi epoki Renesansu, jak i absolutyzmowi regalistów (*Metaphisicae disputationes*⁴⁹, 2 tomy, Salamanca 1597; *De legibus ac Deo legislatore*⁵⁰,

---

⁴⁸ *Komentarze i spory dotyczące III cz. św. Tomasza.*

⁴⁹ *Spory metafizyczne.*

⁵⁰ *O prawach i o Bogu Prawodawcy.*

Coimbra 1612; *Defensio fidei catholicae*⁵¹, Coimbra 1613). Przyczynił się do rozwoju prawa kanonicznego przez swe czterotomowe dzieło *De virtute et statu religionis* (Coimbra-Lyon 1608-1625)⁵².

Jedną z katedr teologii scholastycznej zajmował w latach 1582-90 Augustyn Giustiniani (Justinianus), przez krótki okres czasu również rektor Kolegium Rzymskiego. Wykłady jego przetrwały w rękopisie: *Doctrina theologica ordine questionum et articulorum D. Thomae digesta* i *De actibus humanis*⁵³.

Po Suarezie objął wykłady z teologii scholastycznej w Kolegium przeciwnik niektórych jego tez, również głęboki teolog i filozof, Gabriel Vasquez (1551-1604). Studiował w Belmonte i Alcali, a w zakonie uzupełniał studia filozoficzno-teologiczne i przez dwa lata był profesorem teologii moralnej w Ocana i Madrycie. W latach. 1585-91 wykładał teologię scholastyczną w Kolegium Rzymskim, ale podobnie jak Suarez musiał z powodu zdrowia opuścić katedrę i wrócić

---

⁵¹ *Obrona katolickiej wiary.*

⁵² *O cnocie i stanie religii.* R. G. Villoslada, *Storia*, s. 73-75, 113, 213, 215, 219, 229, 324; L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, s. 1716-1718; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 7, kol. 1661-1687.

⁵³ *Doktryna teologiczna św. Tomasza uporządkowana według rozdziałów i punktów oraz O aktach ludzkich.* R. G. Villoslada, *Storia*, s. 121, 322, 324; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 3, kol. 1489.

do ojczyzny, gdzie w Alcali był profesorem teologii aż do śmierci. Najważniejszym jego dziełem to ośmiotomowe *Commentarii et disputationes in I-III partem s. Thomae* (Alcala 1598-1615)⁵⁴.

Pozostawioną przez niego katedrę w Kolegium Rzymskim zajął w 1591 r. Michał Vasquez de Padilla (1559-1624). Wykładał teologię w Kordobie, później tejeż pracy oddawał się w Kolegium Rzymskim (1593-94), w końcu Salamance i Grenadzie. Jego wykłady rzymskie zachowały się w rękopisie: *Disputationes theologicae de Inscriptioe* (1593)⁵⁵, *Commentarii in I partem s. Thomae, Disputationes in II partem S. Thomae* (Romae 1592-93)⁵⁶.

Współcześnie z Michałem Vasquezem był profesorem teologii scholastycznej Hiszpan Muzio de Angelis (1561-97). Przybył do Kolegium Rzymskiego w r. 1586 i wykładał do 1588 r. filozofię, następnie w latach 1590-97 teologię. Jego wykłady filozoficzne i teologiczne zachowały się w rękopisach⁵⁷.

---

⁵⁴ *Komentarze i spory dotyczące I-III św. Tomasza*. R. G. Villoslada, *Storia*, s. 74-75, 121, 217, 219, 324; L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, s. 1795-1796; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 8, kol. 513-519.

⁵⁵ *Spory teologiczne na temat tytułów Ksiąg*.

⁵⁶ *Komentarze do I części św. Tomasza i Spory dotyczące II cz. św. Tomasza*. R. G. Villoslada, *Storia*, s. 323, 324; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 8, kol. 488.

⁵⁷ R. G. Villoslada, *Storia*, s. 324, 327, 329; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 1, kol. 388.

Krótko, bo tylko przez rok 1596-96, wykładał teologię scholastyczną Piotr Antoni Spinelli, by już w następnym roku objąć stanowisko rektora Kolegium. Jego miejsce na katedrze zajął Hiszpan Piotr de Arrubal (1559-1608). Był profesorem teologii w Alcali i Salamance. Teologię scholastyczną wykładał w Kolegium Rzymskim od r. 1597 przynajmniej do roku 1602. Po śmierci ukazało się w druku jego dzieło teologiczne *Commentatorium ac disputatorium in partem D. Thomae* (Madryt 1619-22)⁵⁸.

Ostatnim profesorem teologii scholastycznej w Kolegium Rzymskim w XVI w. był Grzegorz de Valentia (1541-1603). W 1571 r. objął katedrę filozofii w Kolegium Rzymskim, ale już w 1573 r. został przeniesiony do Dylingi, a w r. 1576 do Ingolstadu, gdzie wykładał 16 lat. Król Stefan Batory zabiegał bezskutecznie o sprowadzenie go do Polski w charakterze teologa królewskiego. Prócz wykładów prowadził w Ingolstadium dysputy z protestantami i wydał 26 dzieł o treści teologicznej, głównie na tematy polemiczne, w tym o Kościele, papieżu, Piśmie Świętym, tradycji, soborach, Trójcy Świętej, sakramentach, grzechu, predystrynacji, odpustach itp. Wydał syntetyczne dzieło teologiczne *Commentarii in D. Thomam* (t. 1-4, Ingolstadt

---

⁵⁸ *Komentarze i spory do części św. Tomasza*. R. G. Villoslada, *Storia*, s. 322, 324; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 1, kol. 588.

1591-1616)⁵⁹. Powołany w 1598 r. do Kolegium Rzymskiego, pracował tam aż do śmierci, tak na katedrze, jak również podczas dysput na temat działania łaski prowadzonych między jezuitami a dominikanami, przy częstej obecności papieża Klemensa VIII, który zaszczylił Valencję tytułem „doktor doctorum”⁶⁰.

Teologia polemiczna

Znamy nazwiska tylko trzech profesorów, którzy wykładali ten przedmiot w wieku XVI w Kolegium Rzymskim. Oprócz znanych nam już Jakuba Ledesmy (1570-71) i św. Roberta Bellarmina (1577-87), działał na tej katedrze w latach 1574-75 Hiszpan, Jan Fernandez (1536-1595). Przybył w r. 1570 do Kolegium Rzymskiego, gdzie wykładał kolejno Pismo Święte, do r. 1572, teologię moralną do r. 1574 i wreszcie kontrowersę przynajmniej do r. 1575. Z Rzymu przeniesiony do Salamanki był tam profesorem Pisma Świętego. Ogłosił drukiem *Divinarum Scripturarum iuxta SS. Patrum sententias thesaurus* (1594)⁶¹.

⁵⁹ *Komentarze do św. Tomasza* (t. 1-4).

⁶⁰ R. G. Villoslada, *Storia*, s. 215, 217, 218, 229, 323, 324; L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, s. 1790-1792; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 8, kol. 388-400.

⁶¹ *Skarbiec Ksiąg Świętych w nauczaniu Ojców Kościoła*. R. G. Villoslada, *Storia*, s. 223, 323, 324; C. Sommervogel, *Bibliothèque*, t. 3, kol. 653.